

In memoriam Paul Kaegbein

26. VI 1925 – 8. III 2023

Saksamaal Leverkusenis suri käesoleva aasta 8. märtsil raamatukoguteadlane, ajaloolane ja bibliograaf, professor Paul Kaegbein. Ta lahkus 98. eluaastal, olles Balti Ajaloo Komisjoni vanim liige.

Meil on põhjust mälestada teda väga mitmes seoses. Esiteks sellepärast, et Paul Kaegbein sündis 1925. aastal Tartus Mecklenburgist pärit sakslasest kindlustusametniku Paul Heinrich Kaegbeini pere vanima lapsena. Tema ema Helene Elfriede oli aga Tallinna kuulsast Meyerite kaupmeeste suguvõsast, Suurgildi vanema Paul Meyeri tütar.¹ Lapsepõlv Liivimaal jäi lühikeseks, kaks aastat hiljem kolis Kaegbeini pere Berliini ja Pauli noorpõlv ning kogu järgnev elu möödus Saksamaal. Ometi oli sünnimaal Kaegbeini tegevuses hiljem suur tähendus.

Berliini abituuriumi järel sai Kaegbein tervislikel põhjustel sõjaväljale minekust vabaks ning hakkas 1943. aastal Berliini ülikoolis (nüüd Humboldti ülikool) ajalugu ja germanistikat õppima. Tuntud sotsiaal- ja majandusajaloolase ning Hansa ajaloo juhtiva uurija prof Fritz Rörigi (1882–1952) juhendamisel valmis Kaegbeini väitekiri „Deutsche Ratsbüchereien bis zur Reformation“, mis 1948. aastal hinnati *dr. phil.* kraadi vääriliseks.² Sellise teema valikul võis oma osa etendada tema onu William Meyer (1883–1932), kes oli kahekordselt promoveeritud ajaloolasena 1920. aastatel tegev biblioteekarina Königsbergis Ida-Preisimaal. Kaegbeinist oleks võinud saada keskaja uurija. Juhendaja soovil koostas Kaegbein Fritz Rörigi uurimuste mahuka valikteose „Wirtschaftskräfte im Mittelalter“ (1959; 2. parandatud ja täiendatud trükk 1971), kusjuures tema eeskujulik Rörigi bibliograafia ilmus juba 1953. aastal professori mälestusteoses.³

Paul Kaegbeini elukestvaks töö- ja uurimisalaks sai ikkagi raamatukogundus ja raamatukoguteadus. Juba 1949. aastal asus ta tööle Humboldti ülikooli raamatukokku ja Saksa riigiraamatukokku (muide, mõlemad Ida-Berliinis), sooritas 1951 biblioteekaari kutseeksami ning siirdus 1952 Lääne-Berliini tehnikaülikooli raamatukogu teenistusse, kus ta 1961. aastal direktoriks nimetati. Need olid selle raamatukogu ülesehitusaastad, mis tegid Kaegbeini tuntuks kolleegide seas Saksamaal ja rahvusvaheliselt *International Federation of*

¹ Meyerite suguvõsa ajaloost vt W. Meyer. Nachrichten über die Revalsche Kaufmannsfamilie Meyer. Mitau: J. F. Steffenhagen und Sohn, 1915.

² P. Kaegbein. Deutsche Ratsbüchereien bis zur Reformation. (Zentralblatt für Bibliothekswesen, Beiheft 77.) Leipzig: Harrassowitz, 1950.

³ F. Rörig. Wirtschaftskräfte im Mittelalter. Abhandlungen zur Stadt- und Hansegeschichte. Wien, Köln, Graz: Hermann Böhlau Nachf., 1959; 1971; P. Kaegbein. Fritz-Rörig-Bibliographie. – Städtewesen und Bürgertum als geschichtliche Kräfte. Gedächtnisschrift für Ritz Rörig. Hrsg. Von A. von Brandt, W. Koppe. Lübeck: Schmidt-Römhild, 1953, lk 535–560.

Library Associations (IFLA) tegevuses. Kaegbeini teoreetilisi ja praktilisi seisukohti Saksa kõrgkoolide raamatukogude moderniseerimiseks hinnati ja võeti struktuurireformide läbi viimisel arvesse. Kui Kölni ülikooli juures avati raamatukoguteaduse õppetool (ainuke kogu Saksamaal!), siis valiti 1975. aastal selle korraliseks professoriks Paul Kaegbein; sellele ametikohale jäi ta kuni emeriteerumiseni 1990. aastal.⁴ Raamatukogunduse ettevõtmistes (nt Humboldti ülikooli juures) osales Kaegbein aktiivselt ka pärast emeriteerumist. Tema sulest ilmus arvukalt lühiülevaateid, bibliograafiaid ja arvustusi.

Meile on olulisem esile tuua tema tegevus Balti ajaloo ettevõtmistes Saksamaal. Alates 1966. aastast oli Kaegbein Balti Ajaloo Komisjoni (*Baltische Historische Kommission*) korraline liige ja aastail 1976–1999 ka eestseisuse liige. 1978. aastal hakkas ta koostama Eesti ja Läti kohta käivat „Balti bibliograafiat“, mis ilmus igal aastal ajakirja „Zeitschrift für Ostforschung“ 4. numbris. 1994. aastal lisandusid ka Leedu-alased väljaanded ja Herderi instituut Marburgis andis Balti bibliograafiat kuni 2005. aastani välja eraldi raamatuna. Kaegbein jätkas bibliograafia teostamist ja värskendamist kõrge eani, nendega võib tutvuda Balti Ajaloo Komisjoni kodulehel, kus komisjoni liikmete personaalbibliograafia teostamine seis on dateeritud 4. juunil 2022! Kaegbeini bibliograafiaid on silmapaistvalt asjatundlikud ja usaldusväärsed. Niisama väärtuslikud on Balti Ajaloo Komisjoni tegevust, konverentse, publikatsioone ja liikmeid tutvustavad käsiraamatud, mis ilmusid kahes väljaandes.⁵ Kaegbeini eruditsioon ja punktuaalsus oli iseäranis tõhus komisjoni teaduslike sarjade (*Quellen und Studien zur baltischen Geschichte; Schriften der Baltischen Historischen Kommission; Das Baltikum in Geschichte und Gegenwart*) teokssaamisel, tema nime leiame paljude ilmunud teoste kaasväljaandja ja vastutava toimetajana. Evald Blumfeldti ja Nigolas Loone „Bibliotheca Estoniae Historica 1877–1917“ (1933–1937) taastrükk Saksamaal 1987. aastal kuulub samuti tema saavutuste ritta. Balti ajaloolased hindasid Kaegbeini panust kõrgelt ja avaldasid tema 80 aasta juubeliks esindusliku pühendusteose.⁶

Balti bibliograafia koostamine viis Kaegbeini kontakti Eesti ja Läti kolleegide ja suuremate raamatukogudega. Tema sünnilinnas Tartus huvitas teda esmajoones ülikooli raamatukogu, millest sündisid sidemed tollase raamatukogu direktori Laine Peebuga (selles ametis 1962–1990). Tallinnas sai Kaegbeini lähimaks kolleegiks Teaduste Akadeemia raamatukogu baltika osakond, kus töötas meie pädevaim raamatu- ja raamatukoguteadlane Kyra Robert (1916–1997). Kui 1991. aastal taastati Raimo Pullati eestvõttel aastaraamatu sari „Vana Tallinn“, kutsuti Kaegbein Tallinna-teemalise uudiskirjanduse lühitutvustusi ja retsensioone kirjutama; see viljakas kaastöö kestis üle kümne aasta.

Mõeldes tagasi ammustele kohtumistele Paul Kaegbeiniga Kölnis ja Tallinnas, meenuvad innustavad vestlused raamatuajaloost ja raamatukogudest, tema hämmastavad teadmised balti kirjakuultuuri minevikust alates Liivimaa hiliskeskajast indulgentsidest kuni Werner Bergengrünü rariteetsete väljaanneteni. Jääb püsima imetus Kaegbeini fenomenaaalse bibliograafilise mälu ja tema elutöö pärandi vastu, mis väärib sügavat austust ja mälestamist.

Jüri Kivimäe

⁴ Sel puhul ilmus talle pühendatud teos: E. Plassmann, W. Schmitz, P. Vodosek (Hrsg.). *Buch und Bibliothekswissenschaft im Informationszeitalter: internationale Festschrift für Paul Kaegbein zum 65. Geburtstag*. München, New York, London, Paris: Saur, 1990.

⁵ P. Kaegbein, W. Lenz. *Vier Jahrzehnte baltische Geschichtsforschung. Die Baltischen Historikertreffen in Göttingen 1947–1986 und die Baltische Historische Kommission. Vorträge, Veröffentlichungen, Mitglieder*. Göttingen, 1987; *Fünfzig Jahre baltische Geschichtsforschung 1947–1996*. Köln, Mare Balticum, 1997.

⁶ H. Bosse, O.-H. Elias, R. Schweitzer (Hrsg.). *Buch und Bildung im Baltikum. Festschrift für Paul Kaegbein zum 80. Geburtstag*. Münster: Lit Verlag, 2005. Pidulikult tähistati tema 80 aasta juubelit ka Kölnis: E. Plassmann, W. Schmitz. *Paul Kaegbein zu Ehren. Feierstunde anlässlich des 80. Geburtstages in der Universitäts- und Stadtbibliothek Köln am 13. Dezember 2005*. Berlin: Logos-Verlag, 2007.